

«Найгіршою» з собак вважали мисливську, адже полювання, як ми зазначили раніше, не вважалося достойною справою у зороастризмі. Загалом, собаки приймали активну участь у житті давніх іранців, як у побутовому, так і в ритуальному житті.

1. Авеста / Лиханова Ю. М., Никитина В. Б., Померанцева Л. Е. Литература древнего востока. Тексты. Москва: Издательство Московского университета, 1984. С. 4–40.
2. Авестийские тексты. Вендидат. Фрагард 13. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://zoroastrism.ru/avesta/viddevdat/fr13.phtml>
3. Мейтарчян М. Б. Погребальные обряды зороастрийцев. Москва; Санкт-Петербург: Институт Востоковедения РАН: Летний сад, 2001. 248 с.

Притискач Г. Р.

Тема смерті у «Діалогах» Григорія Великого

Особливою темою у середньовічній ментальності є тема смерті. Смерть була головною подією у житті кожного християнина, в ній відображався увесь духовний шлях людини. Не буде перебільшенням сказати, що життя людини того часу було суцільною підготовкою до смерті. Особливо це було актуально для часів раннього та пізнього Середньовіччя, коли напружене очікування кінця світу сягнуло свого апогею.

Один із Батьків Церкви, талановитий автор та проповідник, папа римський Григорій Великий, приділяв багато уваги цій темі. У своїх «Діалогах» він з дидактичними цілями описує смерть як праведників так і грішників. Ці історії були прямими попередниками «Ехемпла» високого Середньовіччя і створювалися задля повчання та прикладу усіх християн, а особливо ченців — людей, які намагалися реалізувати християнський ідеал святості [2, с. 135].

Зрозуміло, що кончина — це остаточний кінець християнського путі, отже саме от характеру смерті залежало, куди відправиться померлий. По тому, як вмирала людина, можливо було зрозуміти її подальшу судьбу, а також степінь обтяженості гріхами. У «Діалогах» Григорій досить чітко характеризує та розділяє процес помирання благочестивих та грішних людей. У кожного є свої характерні особли-

вості, «знаки» для живих. Ці «знаки» мали як дидактичну, так і апологетичну ціль. Вони посилювали віру у Христа в тих, хто сумнівався.

Перш за все, варто відмітити, що описуючи смерть праведника (таких прикладів більшість), Григорій повідомляє, що той, як правило, добре знає час та обставини своєї скорої смерті. Справжньому праведнику частіше за все буває видіння чи віщій сон, у якому він дізнається про скору смерть. Наприклад, як пише Григорій, монахиня Тарсілла незадовго до своєї смерті мала таке видіння: «Йї з'явився в видінні прапрадід мій Фелікс, предстоятель римської Церкви і, показавши їй житло вічного світла, сказав: „Йди, я прийму тебе в це житло світла“» [1, с. 644].

Схоже по змісту видіння перед смертю мала монахиня Галла: «Одного разу, стомлена своєю хворобою, Галла лежала в ліжку, і раптом бачить у свого ложа блаженного апостола Петра, що стоїть між світильниками. Вона не налякалась, навпаки, знайшла сміливість привітати його, і запитала: „Що, пане мій, відпущені мені гріхи мої?“. Апостол з привітним обличчям кивнув їй нахиленою головою і сказав: „Відпущено, йди“» [1, с. 639].

Отже праведники, як правило, так чи інакше, заздалегідь дізнаються про час своєї смерті.

Крім цього, характерною особливістю є відвідування праведників святими чи навіть самим Христом. Григорій говорить про це так: «Часто трапляється з праведними, що під час своєї смерті бачать святих, щоб не лякала їх болісна думка про смерть; щоб вони безбодумно і безбоязно визволялися від уз своєї плоті» [1, с. 630].

Цікаво, що серед оточуючих померлого цих гостей бачать далеко не всі, а тільки ті, хто достатньо розвинуті духовно.

Так, помираючий єпископ Проб був відвіданий святими мучениками. Отрок, який був з ним, зумів побачити їх. «Перебуваючи при одрі хворого, він раптом бачить: входять до Божого чоловіка якісь мужі, в білому вбранні, які світлом своїх осіб затемнювали навіть білизну свого одягу. Вражений страхом від цього блиску, юнак почав кликати сильним голосом: „Хто такі?“. Єпископ Проб, стривожений цим криком, подивився на чужинців, упізнав їх і став втішати кричущого отрока: „Не бійся, сину мій, це прийшли до мене святі Ювеналій і Елевферій — мученики“» [1, с. 638].

Монахиню Галлу попередив про скору смерть сам апостол Петро, а благочестивий пресвітер Нурсії описує апостолів, які пришли до нього перед смертю. Оточуючі не бачать їх. Монахиня Тарсілла бачить самого Христа: «Раптом вона глянула вгору, побачила Ісуса і гучним голосом стала кричати оточуючим: „Відійдіть, відійдіть! Ісус іде“. І в той час, як спрямувала вона очі свої на Нього, свята душа її вийшла з тіла» [1, с. 644].

Інша характерна риса: святі помирають з молитвою на устах чи співаючи псалми. У «прикладках» підкреслюється їх сміливість і набожність. Наприклад, хворий на параліч Сервул увесь час перед своєю смертю співав псалми, коли ж прийшов час кончини, він зробив таке: «Дізнавшись про близькість смерті, Сервул попросив відвідувачів і живучих в лікарні встати і проспівати з ним псалми, в очікуванні його кончини. Під час цього передсмертного співу він раптом з криком і жахом перервав голоси співаючих, сказавши: „Мовчіть, невже не чуєте, які хвали оспівуються на небі?“» [1, с. 641].

Ще один приклад. Настоятель монастиря Спес, помираючи, також співав псалми з усією братією: «Перебуваючи серед скликаної братії, причастився Тіла і Крові Господньої, потім почав з ними таємничий спів псалмів і під час співу з молитвою віддав дух Богу. Усі присутні бачили, як вилетіла з уст його голубка, і негайно крізь отвір покрівлі храму на очах братії полетіла на небо» [1, с. 635].

Очевидно, що в монастирях та взагалі у середовищі священників молитви та співання псалмів разом з помираючим були дуже розповсюдженими. У більш пізньому творі о мистецтві вмирання, «Ars Moriendi», також звертається особлива увага на необхідність спільних молитов разом з помираючим задля підтримання сили його духу.

Остання характеристика, яку ми тут наведемо, — це аромат, який йде від тіла святого після його смерті. У багатьох історіях, наведених у «Діалогах», розповідається, що після смерті святого ще довго, інколи декілька днів, йде від його тіла сильний аромат та пахощі. Цим підтверджувалася його святість та заслуги перед богом. Ось так описується обстановка у келії після смерті вже знайомого нам Сервула: «При виході її (душі) навколо розлилися такі пахощі, що присутні відчували невимовну солодкість і через те ясно дізналися, що душу Сервула взяли на небо з хвалебними піснями. При цій події був наш

монах, який досі перебуває в живих і з великим плачем свідчить, що поки тіло померлого не поховали, пахощі не переставали виходити з ніздрів його» [1, с. 641].

Монахиня Тарсілла, удостоєна бачення самого Христа, також явила чудо пахощів після смерті: «І в той час, як спрямувала вона очі свої на Нього, свята душа її вийшла з тіла. Раптом у келії поширився дивовижний аромат, який солодкістю своєю усім довів, що точно приходив туди Винуватець солодощі» [1, с. 644].

Зрозуміло, що це був досить характерний патерн і в цілому ця ідея була досить розповсюджена у житійній літературі. Можна згадати смерть старця Зосими у романі Ф. М. Достоевського «Брати Карамазови» і те, який фурор викликала відсутність аромату від тіла.

Таким чином ми бачимо, що праведне життя можна було виявити по деяким конкретним признакам. Аналогічна ситуація була й з грішниками. Описанню смерті грішників Григорій явно приділяє значно менше уваги, що, мабуть, було пов'язано з його дидактичними цілями. Однак і тут ми можемо виділити декілька характерних рис.

По-перше, помираючий грішник майже завжди бачить перед собою демонів та створінь Аду, які приходять до нього, так само як апостоли приходять до помираючих святих. Саме тому на відміну від праведника смерть грішника наповнена страхом і агонією. Характерний приклад — описання смерті грішної дитини, яка постійно хулила бога через свою невихованість. «Коли батько тримав його на руках, хлопчик, затріпотівши від жаху, побачив, як свідчили люди, бувші при смерті його, що йдуть до нього злі духи, і почав кричати: „Захисти, батько, захисти, батько!“. Продовжуючи кричати, він нахилив обличчя, щоб сховатися від них на грудях у батька. Батько запитав його, тремтячого, що він бачить, і хлопчик відповів: „Чорні люди прийшли, хочуть мене забрати“. Сказавши це, він негайно споганив ім'я величності Божого і віддав духа» [1, с. 646].

«Багатий чоловік, Хрисіаорій, гріхи котрого були не меншими за його багатство, так закінчив своє життя: „Хрисіаорій наблизився до смерті і перед тим самим часом, як душі вийти з тіла, відкритими очима побачив чорних і страшних духів, які стояли перед ним і готові були схопити душу його і віднести в пекельну темницю“» [1, с. 679].

Таким чином, якщо праведників зустрічають святі та апостоли, то грішні мають зустрітися з жителями Аду.

По-друге, для грішників характерна раптова смерть без попередження, чи наявність страшних видінь їх майбутнього. Сенатор Репарат на смертному одрі мав видіння пекельних мук. Жадібний монах, який усе життя таємно порушував пост, перед смертю бачив жахливого дракона: «Коли ви думали, що я пощуся разом з вами, я таємно їв, і ось тепер відданий дракону для пожирання, який хвостом своїм обплутав мої коліна і ноги, а голову свою всунув в мій рот і висмоктує з мене душу» [1, с. 680].

По-третє, інколи тіла грішних після смерті зазнають не менш жахливої долі, ніж їх душі. Так одного разу один грішний куріал спокусив і згвалтував дівчину. Після його смерті над його тілом була продемонстрована божа воля. «Але на сьомий день він помер раптовою смертю і відданий був на поховання. Невдовзі на очах у всіх з'явилось з труни його полум'я і палило його кістки, доки не спалило усю труну і землю, яка була насипана над ній».

Усі ці явища, як говорить Григорій, даються людям задля їх попередження і навчання. Грішники мають видіння лише для блага живих, а не для самих себе.

Отже ми бачимо, що феномен смерті у середні віки сприймався інакше, ніж у наш час, і був свого роду свідоцтвом того, як прожив життя помираючий. Історії, приведені у «Діалогах» Григорія, мають повчальний та дидактичний характер, покликані доказати реальність потойбічного світу. Вони не були унікальними для свого часу, подібні історії ми знаходимо і у творах Григорія Турського, Беди Преподобного та інших авторів цього часу. І майже у всіх ми знаходимо схожі описання смерті. Зрозуміло, що Діалоги Григорія писалися перш за все для освічених монахів та служителів культу, відображали реалії їх життя. Однак сама зацікавленість смертю, очікування та підготовка до неї мали велике значення у житті кожного християнина тих часів.

1. Григорий Великий. Двоеслов. Избранные творения. Москва: Паломникъ, 1999. 735 с.
2. Ле Гофф, Ж. Рождение Чистилища. Москва: АСТ Москва, 2009. 544 с.

Пізнавальна та виховна функція історичної прози в повісті М. Мат'є «Карі, учень художника»

Історичні повісті, написані для дітей у радянські часи, дають можливість спостерігати шляхи формування історичної свідомості та різні тенденції в дискурсі дитячої літератури: від очевидної пропаганди до не менш очевидного інакомислення. М. Баліна в своїй статті «Переглядаючи минуле для майбутніх поколінь: історія як вигадка в радянській дитячій літературі» розглядає проблему відновлення зруйнованих історичних та генераційних зв'язків на прикладі дещо автономного жанру історичної белетристики для дітей, що надає читачеві-дитині можливість зазирнути в далеке минуле [4, с. 286–288]. Дослідниця використовує в своєму аналізі модель історичного нарративу, розроблену німецьким критиком дитячої літератури Габріеллою фон Глазенапп, яка пропонує розглядати історичну прозу як поєднання вимислу (*Historie*) і конкретних історичних фактів (*Geschichte*). Вигадані герої діють на тлі конкретної історії, яка є необхідним фоном для розвитку сюжету, побудованого, як правило, за законами пригодницької повісті. М. Баліна бачить в історичній повісті радянського часу чіткий зв'язок з просвітницькими традиціями дитячої літератури ХІХ століття. Автор переконливо показує роль історичного жанру в формуванні дитячого сприйняття світової історії. Так, наприклад, М. Баліна вважає, що, крім відверто пропагандистських текстів, саме в історичній прозі для дітей був присутній внутрішній «опозиційний» текст, завдання якого полягало в поширенні знання на противагу сліпій вірі в комуністичні постулати [4].

Ця еkleктика, яка парадоксальним чином виживе та збережеться в радянський період, дозволяє об'єднати два найбільш важливих аспекти історичного нарративу. Зберігаючи конкретність історичної події (*Geschichte*), автори історичних повістей можуть, як стверджує дослідниця, дозволити собі велику свободу у виборі вигаданих героїв — персонажів *Historie*, які стають справжніми розповсюджувачами історичного знання, в той час як істинно історичні персонажі виявляються замкнутими в межах конкретної історії [1, с. 346].

Одним з цікавих прикладів такого об'єднання є книжка «Карі, учень художника» М. Мат'є [3]. «Карі» — не перша книга, написа-